

GYMNÁZIUM, VARŠAVSKÁ CESTA 1, 010 08 ŽILINA

PAMÄTNÍK SNP V ŽILINE

Žilina 2022

Viktória Sagálová

Anna Podmanická

Konzultant: PhDr. Alica Virdzeková

Pod'akovanie

Touto cestou by sme sa chceli pod'akovať pani profesorku Virdzekovej za neúnavnú pomoc pri práci. Ďalej naše pod'akovanie patrí našej pamätníčke, pani Andike Berákovej za rozhovor a poskytnutie osobných údajov a fotografií, potrebných pri dokončení práce.

Obsah

Úvod	4
1 Situácia na Slovensku 1944-45	5
1.1 Slovenské národné povstanie v Žiline	5
1.2 Oslobodenie Žiliny	6
2 Výnimočné diela zrodené z tragédie, bojov a víťazstva	8
2.1 Vznik Vojenského cintorína na Bôriku	8
2.2 Pamätník SNP	8
2.3 Oslavy 35. výročia SNP a odhalenie pamätníka	9
3 Pohľady pamätníkov	11
3.1 Tvorba reliéfu SNP očami Andiky Berákovvej	11
3.2 Z rozhovorov s autorom	13
3.3 Pamätník očami dnešnej mládeže	13
4 Záver	16
Zoznam bibliografických odkazov	18
Prílohy	19

Úvod

Témou 17. ročníka súťaže Eustory sú monumenty, pamätníky a historické miesta, späté s dejinami Slovenska 20. a 21. storočia. Tento námet ponúka široké spektrum rôznych potenciálnych kandidátov na spracovanie. Výber nebol ľahký, ale nakoniec padlo finálne rozhodnutie - Pamätník SNP, lokalizovaný na Vojenskom cintoríne v Žiline. Aj keď sa to tak môže na prvý pohľad zdať, nezvítal len kvôli nepatrnej vzdialenosti od nášho domova, ale najmä vďaka svojmu posolstvu, ktoré nám sprostredkúva. Sme presvedčení, že Slovenské národné povstanie je nepochybne jedným z najdôležitejších momentov histórie nášho národa a že žiadny Slovák by nemal žiť v nevedomosti o prelomových činoch svojich predkov. Teraz však prichádza otázka, prečo sme si z nemalého počtu pamiatok s touto tematikou, roztrúsených na území Slovenska, vybrali práve tento pamätník. Pri rozoberaní možností bolo pre nás kľúčovým aspektom množstvo dostupných informácií. A práve k tomuto pamätníku sme mali možnosť urobiť rozhovor s manželkou jeho zosnulého tvorca, ako aj použiť informácie z rozhovoru priamo s p. Berákom zo súkromného archívu PhDr. A. Virdzekovej.

Myslíme si, že pamätník takéhoto významu by si nepochybne zaslúžil väčšiu pozornosť širokej verejnosti, a preto je hlavným cieľom tejto práce jeho popularizácia. Ďalšími cieľmi tejto aktivity sú najmä rozšírenie vlastných poznatkov o SNP a oslobodzovaní nášho domova (Žiliny).

Na splnenie stanovených cieľov sme potrebovali zhromaždiť čo najviac informácií z rôznych zdrojov. K tomu nám pomohla návšteva Krajskej knižnice v Žiline, návšteva Štátneho archívu v Žiline, rozhovor s pani Andikou Berákovou, ale aj zdokumentovaný rozhovor s p. Berákom, vedený niekdajšími žiakmi našej školy, poskytnutý našou skúsenou pani profesorkou Alicou Virdzekovou.

Prácu sme rozdelili do troch kapitol, pozostávajúcich z viacerých podkapitol. Obsahom prvej kapitoly je udalosť, ktorá sa stala predpokladom pre vznik pamätníka, ktorým sa v tejto práci zaoberáme - SNP. Ďalšia kapitola je venovaná priamo zvolenému pamätníku. Prinášame v nej informácie o jeho vzniku, predstavení verejnosti, premiestnení z pôvodného miesta, boji za jeho zachovanie i jeho dnešnom význame. V poslednej kapitole ponúkame unikátne rozhovory s pamätníkmi, vrátane osobného rozhovoru s pani Andikou Berákovou, ktorá nám na problematiku spojenú s pamätníkom a jeho tvorbou poskytla pohľad z úplne inej perspektívy.

1 Situácia na Slovensku 1944-45

V roku 1944 sa na území Slovenska odohralo ozbrojené vystúpenie proti režimu, známe ako Slovenské národné povstanie. Začalo sa 29. augusta 1944 a trvalo takmer dva mesiace. Od začiatku bola Niké (bohyňa víťazstva) na strane nemeckej armády. Síce sa vojensky povstanie skončilo neúspešne, oslabili sme ním nemeckú armádu a zaradili sme sa medzi štáty protihitlerovskej koalície, bojujúce proti nacistickému Nemecku.

1.1 Slovenské národné povstanie v Žiline

V roku 1944 sa na území Slovenska zvýšila činnosť partizánskych skupín, ktorých aktivity nedokázala slovenská vláda potlačiť. Preto po obsadení Ružomberka partizánmi nemecká vláda vyslala vojská, ktoré 29. 8. 1944 začali intervenciu Slovenska. Na území Slovenska, obsadeného nemeckou armádou a políciou, sa vytvoril tvrdý okupačný režim.¹

Potom, ako bolo v rozhlase vyhlásené, že nemecké vojská sa dostali už na slovenské hranice, Ján Golian vydal heslo: „*Začnite s vysťahovaním*“, ktoré znamenalo začiatok SNP. K prvým veľkým bojom došlo v okolí Žiliny, kde mal na starosti prípravy povstania Jozef Dobrovodský. Major Dobrovodský musel však konať tajne, keďže bol prednostom Pracovného zboru MNO SR v Pezinku.

*„Dňa 29. augusta 1944 o 8. hodine dostal som správu, že sa k Žiline blížila nemecké transporty, ktoré majú vykladať v Hričove. Túto správu doručil Vavro Ryšavý, ktorého na túto okolnosť upozornil úradník dopravného úradu v Žiline.“*² Po tejto informácii sa major rozhodol hneď konať. Násilne prevzal velenie v kasárňach od pplk. Kallu, z dobrovoľníkov zorganizoval dve samostatné odbojové jednotky a nariadil otvorený boj proti okupantom, v ktorom došlo k prestrelkám už v meste Žilina.

Dobrovodský si uvedomil, že Žilinu nie je možné ubrániť, a preto vydal rozkaz na presunutie povstaleckých vojsk do priestoru tiesňavy medzi Strečnom a Dubnou skalou, kde v dňoch od 31. augusta do 4. septembra 1944 prebiehali ťažké boje. Na pomoc žilinskej jednotke prišli aj francúzski partizáni, pod velením kpt. Georges de Lannuriena. Major Dobrovodský často spomínal na ich odhodlanie a odvahu. *„Ked’ som nariadil francúzsku jednotku vystriedať a táto zarmútená nad stratou svojich bojových mŕtvych kamarátov odchádzala z úseku so zvesenými hlavami, v kapitánovi de Lannurienovi sa znovu ozval vojak a rýznym povelením : ‘En trois’ trojstup sformoval zvyšok skupiny do vojenského útvaru nezvyklého v bojovom úseku. Videl som, že tým chcel demonštrovať odhodlanie bojovať proti*

¹ LETZ, R. Slovenské dejiny V, s. 317.

² RYŠAVÝ, V. Žilina a Slovenské národné povstanie, s. 85.

pokoriteľom Francúzska aj napriek utrpeným stratám. Toto gesto veľmi zapôsobilo aj na posilnenie bojovej morálky, ktorá bola v týchto fázach potrebná.“³

Síce Slovenské národné povstanie skončilo vojensky neúspešne, bol vyjadrený nesúhlas s režimom panujúcim v Slovenskom štáte. Slovenský národ sa pokúsil zobrať svoj osud do vlastných rúk a bojovať za slobodu a pravdu, čím nás posunuli o kúsok bližšie k Slovensku, v akom žijeme teraz.

1.2 Oslobodenie Žiliny

Mesto Žilina bolo jedno z posledných miest na Slovensku, ktoré zostali v rukách ustupujúcich vojsk nemeckého Wehrmachtu, a tak v apríli 1945 prebiehali v rámci ostravskej operácie boje za oslobodenie práve týchto priestorov. *„Žilina bola hospodárskym a politickým strediskom severozápadného Slovenska, a najmä dôležitým komunikačným uzlom, od ktorého v nemalej miere závisel osud nemeckých vojsk na Považí a Morave.”*⁴ Preto sa nemecké vojská nechceli mesta vzdať a velenie sa rozhodlo pre jeho obranu. Tento rozkaz položil základy troch obranných nepriateľských pásiem. Prvé sa nachádzalo na hrebeňoch Malej Fatry, druhé bolo vybudované cez Mojšovú Lúčku, Trnové, Višňové, Turie až do údolia Rajčianky. Tretie obranné pásmo sa tiahlo priamo pred Žilinou od Váhu k Bytčici a Bánovej.⁵ O zdolanie tejto obrany sa pokúšala nejedna vojenská jednotka, či už sovietska, alebo československá.

Dňa 4. apríla 1945 sa sovietska strelecká divízia priblížila k hraniciam Žilinského okresu. Velenie tohoto zboru bolo našťastie včas informované o výskyte prekážok okolo Terchovej v podobe súvislých streleckých zákopov a protitankových priekop, preto si bezpečne volilo smer úderu na Zázrivú a Štefanovú.

Prvé prieskumné jednotky sa do obce Štefanová, ktorá bola prvým oslobodeným miestom v okolí Žiliny, dostali 6. apríla 1945 okolo 19. hodiny.⁶ Boje o obec Terchová sa odohrávali od 7. do 9. apríla. Počas týchto dvoch dní Nemci vypaľovali domy v obci. Škody zahŕňali 150 schátraných rodinných obydlí s hospodárskymi budovami a dobytkom. Až 10. apríla 1945 sa ich vojská stiahli smerom na Belú, Lysicu a k Hornej Tižine, kde prebiehali ďalšie boje. Postupne boli po ťažkých bojoch oslobodené ďalšie obce Žilinského okresu.⁷ Po

³ Spomienky J. Dobrovodského (osobný archív D. Halaja).

⁴ HALAJ, D. Oslobodenie Žiliny, s. 151.

⁵ Tamtiež, s. 151.

⁶ Tamtiež, s. 152.

⁷ HALAJ, D. Oslobodenie Žiliny, s. 152.

oslobodení Varína sa sovietske vojenské jednotky dostali do bezprostrednej blízkosti Žiliny, čo bolo podnetom začiatku príprav plánov na prelomenie obrany na Kysuciach a v centre mesta.

Počas oslobodzovacích bojov na východe okresu a vymaňovaní sa obcí spod nemeckej okupácie nemeckí vojaci decimovali mesto a jeho okolie. Zničili železnice, cesty, okrádali miestnych obchodníkov. V druhej polovici apríla bolo mesto Žilina aspoň trikrát intenzívne bombardované alebo ostreľované delostrelectvom. Začali sa odstreľovať mosty a ničiť školy. Prerušená bola aj železničná doprava a Nemci odviezli preč každý vagón a lokomotívu, na ktorú natrafili. Všetko, čo sa im nepodarilo odviezť, zámerne zničili do takej miery, aby sa to už nikdy nedalo použiť.

Dňa 29. apríla 1945 vo večerných hodinách začali nemecké jednotky nútene ustupovať zo Žiliny s vedomím, že oslobodzovacia armáda má šancu odrezat' ich od prístupových a zároveň únikových ciest smerom na Moravu. Oslobodzovacie jednotky na základe rozkazu, vydaného po prelomení nepriateľskej obrannej línie, prenasledovali nemecké oddiely až k slovensko-moravským hraniciam.

V noci z 29. na 30. apríla 1945⁸ bolo zistené prieskumnými jednotkami, že pred Žilinou boli ponechané iba slabé krycie prvky, ktorých aj tak nebolo veľa. Preto ráno 30. apríla 1945 prešli oslobodzujúce vojská do rázneho útoku a prenasledovania nemeckých vojsk. Výsledkom tohto manévru bolo oslobodenie Žiliny. A nielen to. V daný deň sa sovietskym jednotkám podarilo oslobodiť aj lokality Zástranie, Zádubnie, Budatín, Brodno, Vranie, Považský Chlmec a Divinku. Do večera bola oslobodená aj Ostrava.

Dátum 30. apríl 1945 má obrovský historický význam pre Žilinský okres, no napriek tomu ho pozná len veľmi málo ľudí, žijúcich v tejto oblasti. Spomienkou na tieto neoceniteľné skutky našich predkov je pamätník, výtvor akademického sochára Ladislava Beráka, pôvodne postavený na Námestí SNP, ktorý nám má odovzdávať posolstvo Slovenského národného povstania a oslobodzovania Slovenska, ale aj pripomínať obeť udalostí, spojených s očistením nášho územia od nemeckej totality a nacizmu.

⁸ HALAJ, D. Oslobodenie Žiliny, s. 154.

2 Výnimočné diela zrodené z tragédie, bojov a víťazstva

Národnopoliticky významná, historicky a ľudsky mimoriadne závažná problematika obdobia 2. svetovej vojny sa stala podnetom rozsiahlych aktivít mnohých umelcov. Dochádzalo k rozvoju umeleckej činnosti v oblasti pomníkovej a pamätníkovej tvorby, ktorá logicky vyplynula z riešenia úloh pietneho uloženia telesných pozostatkov padlých, ale aj z podstaty ideálov - vyjadrenia odkazu padlých bojovníkov za slobodu a proti fašizmu.

2.1 Vznik Vojenského cintorína na Bôriku

Už v čase tesne po oslobodení miest a oblastí severozápadného Slovenska sa realizovalo niekoľko konkrétnych stavebno-architektonických iniciatív štábnych útvarov Červenej armády. Spolu s predstaviteľmi samospráv miest a obcí riešili otázku dôstojného pochovania padlých a súbežne aj vybudovanie adekvátnych pomníkov na počesť oslobodenia Slovenska. Tak prebiehala cesta k vzniku Vojenského cintorína na Bôriku v Žiline,⁹ ktorý bol otvorený 30. 4. 1946 pri príležitosti prvého výročia oslobodenia Žiliny a jeho podobu určili sovietski architekti.

Tie ďalšie vývinové kroky súvisia s tvorbou Ladislava Beráka, a to konkrétne monumentalitou reliéfu¹⁰ pre jedno z najvýznamnejších dejísk SNP - Žilinu. Ide o dielo, ktoré si zaslúži svoje pietne zátišie.

2.2 Pamätník SNP

29. august 1979, to je dátum, kedy bola na balustráde v centre Žiliny slávnostne odhalená reliéfná plastika s odkazom SNP od sochára Ladislava Beráka.¹¹ Okrem umeleckého spracovania sa v spodnej časti nachádzal text od Miroslava Válka, ešte väčšmi prehlbujúci posolstvo pamiatky: „*Ó, do boja si volala matka vlast' a my pre život sme išli.*”

Na najväčšom bronzovom reliéfe, venovanom SNP na území Slovenska, je vyobrazených 6 rôznych postáv – 2 sovietski vojaci a 3 slovenskí povstalci, nasledujúci matku Vlast', nesúcu zástavu so zbraňou v ruke. Dielo vzdáva hold všetkým, ktorí museli bojovať či padnúť v druhej svetovej vojne a v SNP. Cesta k vzniku reliéfu o rozmeroch 7,5×2,7m bola prirodzene sprevádzaná aj nemalými finančnými nákladmi. Do jeho výroby, inštalácie a stavebných úprav bolo investovaných 2 994 000 Kčs.¹² Od majstra putoval priamo do poľských Gliwíc,

⁹ Pozri príloha, obr. č. 1.

¹⁰ Pozri príloha, obr. č. 2. a č. 3.

¹¹ Pozri príloha, obr. č. 4 a č. 5.

¹² ŠTANSKÝ, P. et al. Parky a sady v Žiline, s. 179.

kde bol v roku 1979 v továrni Gliwickie Zakłady Urządzeń Technicznych vyrobený z bronzu v dodnes známej podobe.

2.3 Oslavy 35. výročia SNP a odhalenie pamätníka

Odkaz hrdinov SNP si Žilinčania pripomenuli oslavami 35. výročia tohto významného míľníka našich národných dejín. Predohrou k oslavám bolo odhalenie Reliéfu SNP na vtedajšom Námestí SNP v centre Žiliny. Pamätník bol vytvorený na politickú objednávku práve pre túto príležitosť. Ako uvádza vtedajší týždenník Ciel': *„Stalo sa tak za účasti tajomníka ÚV KSS Ludovíta Pezlára, tajomníka KV KSS Antona Podolca, delegácie z družobného sovietskeho rajónu v Tule, sovietskych partizánskych veliteľov K. K. Popova a P. V. Ancupova, predstaviteľov politických a štátnych orgánov okresu a mesta, priamych účastníkov SNP a ďalších hostí, ktorých na slávnosti privítal tajomník OV KSS Štefan Marton. Slávnostný prejav predniesol prvý námestník ministra kultúry SSR, zaslúžilý umelec Pavol Koyš. Po jeho slovách, ktorými pripomenul význam SNP a tiež ocenil prácu tvorcu, akademického sochára Ladislava Beráka, reliéf odhalil Ludovít Pezlár.“*¹³ Výtvarné dielo, ktoré je symbolom úcty a vďaka hrdinom Povstania spolu so slovami básnika Miroslava Váľka ešte väčšmi prehľbovalo slávnostnú atmosféru.

Odpoludnia oslavy pokračovali mohutnou manifestáciou pracujúcich a mládeže v letnom kine Mier na Bôriku., na ktorej vystúpil s príhovorom prezident ČSSR Gustáv Husák. Slovenské národné povstanie opísal ako udalosť, v ktorej príprave a priebehu mali obyvatelia Žiliny a okolia významnú úlohu. Bojovali na všetkých povstaleckých frontoch a mnohí z nich obetovali svoje životy pre spoločnú vec.

Pamätník SNP bol na tomto mieste umiestnený až do začiatku 90. rokov, keď po Nežnej revolúcii 1989 padol totalitný režim a zmenila sa politická situácia.

2.4 Premiestnenie pamätníka SNP

Ako sme už uviedli, pamätník bol pôvodne umiestnený na vtedajšom Námestí SNP v centre Žiliny,¹⁴ no dnes by sme ho tu už hľadali márne.

Z balustrády pod Farským kostolom bol odstránený po roku 1990. Predstavitelia mesta vtedy rozhodli, že sa nehodí k novému názvu námestia, ktoré už nebolo Námestím SNP, ale

¹³ Štátny archív v Žiline, noviny Ciel', 1979.

¹⁴ Pozri príloha, obr. č. 6, č. 7.

Námestím Andreja Hlinku.¹⁵ Nahradila ho socha Andreja Hlinku (1994) a neskôr nad balustrádou pribudlo súsošie Konštantína a Metoda (2000), tiež od pána Ladislava Beráka.

Premiestnenie reliéfu nebolo také jednoduché, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Okolo tohto kroku sa viedli dlhé diskusie a vyžiadali si aj niekoľko ostrých výmien názorov.

Proti plánovanému odstráneniu (roztaveniu) pamätníka ostro vystupoval najmä Slovenský zväz protifašistických bojovníkov (SZPB) písaním protestných listov a petícií. Bývalý funkcionár SZPB spomína na tieto udalosti takto: „*Premenovali sa stovky ulíc a medzi nimi prišlo aj k zmene názvu bývalého Námestia SNP ... My sme sa premiestneniu snažili zabrániť ... Písali sme listy aj na vyššie miesta, bohužiaľ, nepodarilo sa nám ho zachrániť.*“¹⁶ Snaha členov SZPB ale rozhodne nevyšla nazmar. Podarilo sa im presadiť alternatívu premiestnenia pamätníka na iné vhodné miesto, čo vyústilo do ďalších diskusií. Tentoraz o jeho novej polohe.¹⁷ Nakoniec sa dospelo k rozhodnutiu, že najlepším, ale hlavne dôstojným miestom, bude už spomínaný Vojenský cintorín na Bôriku. Tu stojí dodnes, pričom jeho pôvodné miesto v srdci Žiliny zaujala šesťmiestna numerická platforma, ktorá sa stala víťazným návrhom súťaže z roku 2014.¹⁸

¹⁵ Kronika mesta Žilina rok 1991, s. 35.

¹⁶ Súkromný archív Alica Virdzeková.

¹⁷ Pozri príloha, obr. č. 9.

¹⁸ Pozri príloha, obr. č. 8.

3 Pohľady pamätníkov

Osobitným typom sprostredkovania odkazov minulosti sú rozhovory s osobami, ktoré sú ešte stále nositeľmi bezprostredných zážitkov z prelomových udalostí našej histórie. Ponúkajú nám pohľad nielen z faktografickej perspektívy, ale do rozprávania vnášajú vlastné zážitky a názory. Ich vplyv je nepochybne obohacujúci pre akúkoľvek spracovanú historickú udalosť.

3.1 Tvorba reliéfu SNP očami Andiky Berákovvej

Počas tvorby tejto práce sme mali možnosť osobne spoznať pani Andiku Berákovú, manželku tvorcu pamätníka SNP, niekdajšiu uznávanú sochárku, do dnešných dní umelecky aktívnu inšpiratívnu osobnosť.¹⁹ Jej pohostinnosť a ochota podeliť sa s nami o svoje skúsenosti, zážitky a spomienky nás veľmi milo prekvapila. Usadili sme sa v ateliéri a ona nás vo svojom rozprávaní priamo vzala do skúmanej doby, ponúkla nám reálny pohľad na vtedajšiu situáciu a dostala nás do takmer bezprostredného kontaktu s udalosťami, o ktoré sme sa zaujímali.

Tvorbu svojho manžela vnímala ako niečo výnimočné: *„Ako zaniatený poľovník začínal s maľbami zvierat. Často sa stávalo, že po únavnom vyčkávaní sa žiadne živé stvorenie neobjavilo, preto si ich z dlhej chvíle začal maľovať. Aj keď anatómiu zvierat, ale ani ľudí podrobnejšie neštudoval, jeho obrazy dokonale zachytávali dokonca aj živočíchy v pohybe s dôrazom na každú detail. Zatiaľ čo sa počas študentských čias zameriaval primárne na zvieracie motívy, po vstupe do novej etapy života sa ako sochár začal venovať realistickému zobrazeniu ľudských postáv, najmä významných osobností našich dejín. Nik nemôže poprieť jeho talent, ktorý ho dostal medzi elitu slovenských umelcov. Popravde ani neviem, od koho z rodiny mohol také umelecké nadanie prebrať.“*²⁰

Po komplexnom rozhovore o tvorcovi pamätníka, jeho rodinnom i umeleckom živote sme sa zamerali priamo na udalosti, ktoré boli podnetom na tvorbu pamätníka: *„História pamätníka siaha až do roku 1975, keď si jeho výrobu objednali vedúci predstavitelia Komunistickej strany Slovenska.“*²¹ Aj preto, že v danom režime bolo všetko „spoločné“ a takéto umelecké výtvory boli financované štátom, zažíval tvorca pamätníka rovnako ako jeho rodina pravidelné návštevy známych sochárov a iných osôb, poverených najvyššími štátnymi predstaviteľmi. *„Kontroly práce na reliéfe boli skutočne frekventované. Viackrát sa stalo, že*

¹⁹ Pozri príloha, obr. č. 10.

²⁰ Osobný rozhovor s pani Andikou Berákovou zo dňa 16. 3.2022.

²¹ Tamtiež.

sme svojvoľne prichádzajúce povolané kontroly museli na noc ubytovať vo voľnej izbe, k čomu prispievala aj skutočnosť, že ateliér bol súčasťou domu. Manželovu prácu mohli dokonca pozorovať aj okoloidúci, keďže miestnosť slúžiaca k naplneniu umeleckých predstáv bola z veľkej časti presklená.”²² Podľa jej slov, autorovi sa ako najvhodnejší variant pozdávala reliéfová podobizňa niekoľkých sovietskych vojakov a partizánov spoločne kráčajúcich s matkou Vlastou, nesúcou zástavu, smerom k víťazstvu nad fašizmom.

Plynule sme sa dostali k téme odchodu diela z tvorcových rúk a k jeho ďalšej ceste: „Zhotovenie šablóny trvalo 2 roky. Konečnú podobu dostalo dielo v roku 1978, keď bolo odliate v poľských Gliwiciach, meste, ktoré je spojené so začiatkom druhej svetovej vojny.” Priblížila nám aj proces výroby reliéfu obdivuhodných rozmerov zo sochárskej stránky:

„V prvej fáze sa sochárske dielo vytvára z hliny a v podstatne menších rozmeroch. Ak je tvorca stotožnený so vzhladom svojho výtvoru, púšťa sa do hlinenej makety reálnych rozmerov. Následne sa hlinená šablóna odleje zo sádry a vydáva sa na cestu do príslušnej továrne, kde ju použijú na výrobu diela z finálneho materiálu. V prípade tohto reliéfu bola šablóna v továrni v Gliwiciach najprv otláčená do piesku, čím vznikla forma na odlíatie skutočne neobvykle veľkého reliéfu z bronzu, do podoby, v akej ho môžeme vidieť až dodnes.”²³

Prišiel čas na naše pripravené otázky, preto sme sa chopili šance dozvedieť sa, ako prebiehalo predstavenie pamätníka vtedajšej verejnosti: „Na jar roku 1979, 35 rokov od Povstania, bol bronzový reliéf odhalený a predstavený verejnosti za účasti funkcionárov štátu i mesta na vtedajšom Námestí SNP v centre Žiliny. Toto výročie by sa pravdepodobne tak veľkolepo neoslavovalo, keby pri moci nebola komunistická strana.”

Nakoniec nás zaujímali okolnosti, sprevádzajúce premiestnenie pamätníka: „Na presný dátum premiestnenia pamätníka si nespomínam, ale myslím, že sa tak udialo do dvoch rokov po Nežnej revolúcii. Po páde režimu sa neľútostne odstraňovalo všetko, čo pripomínalo dobu, keď na čele krajiny stála komunistická strana. Takýmto objektom bol aj manželom vytvorený pamätník SNP, ktorého súčasťou bola okrem sovietskych vojakov aj hviezda, pripomínajúca symbol ZSSR. Pôvodné plány chceli reliéf roztaviť, no s tým nesúhlasila istá skupina ľudí (najmä členovia Zväzu protifašistických bojovníkov), ktorí bojovali za zachovanie diela s mimoriadnou memoriálnou hodnotou, a tak sa nakoniec rozhodlo, že bude umiestnený na

²² Osobný rozhovor s pani Andikou Berákovou zo dňa 16. 3. 2022.

²³ Tamtiež.

cintorín sovietskych vojakov na Bôriku , kde stojí dodnes. A myslím si, že toto miesto je preň ideálnym, navyše aj tematickým, pôsobiskom.”²⁴

3.2 Z rozhovorov s autorom

Reálny pohľad na tvorbu reliéfu prinášajú slová samotného tvorca pamätníka, akademického sochára Ladislava Beráka: *„Väčšinou som tvoril podľa prvého nápadu, predstavy, ktorú som mal o podobe pamätníka. Túto predstavu som realizoval najskôr z hliny, v nej bolo pletivo a iné kovové súčasti, ktoré mali zachovať tvar makety. Predloha budúceho reliéfu bola obrovská, zabrala mi celý ateliér. Ten, kto pracuje s hlinou, vie, že hlinenú masu treba najskôr vymiešať a potom s ňou pracovať. Masa vysychá, niekedy sa odlamujú kusy hliny, preto je potrebné ju neustále polievať. Spomínam si aj na niekoľko humorných situácií, napríklad keď prichádzali komisie pozrieť sa, ako postupuje práca na reliéfe. Počas jednej takejto návštevy stranického funkcionára odpadla celá noha partizána. K najťažším prácam patrilo sadrovanie. Došlo dokonca aj k úrazu môjho pomocníka. Môžem uviesť aj humornejšiu situáciu, keď mi môj psík obhrýzol roh sadrového odliatku. Tu sa skončila moja práca. Sadrový odliatok putoval do Gliwíc v Poľsku, kde ho odliali z jedného kusu bronz. Tak vznikol jeden z najväčších bronzových reliéfov na Slovensku.*“²⁵

3.3 Pamätník očami dnešnej mládeže

Zaujímalo nás, ako vníma pamätník SNP dnešná mladá generácia a či v ich vedomí takáto pamiatka má svoje miesto. V dôsledku toho sme vytvorili dotazník,²⁶ obsahujúci 7 otázok a požiadali sme žiakov našej školy (ročníky kvarta až septima), aby ho vyplnili.

Posledná otázka odkazujúca na SNP však bola testom, v akej miere sa študenti zaujímajú o mimoriadne dôležitú etapu našich dejín, nakoľko táto udalosť je jednoznačne súčasťou osnov hodín dejepisu a absolventom prvých troch ročníkov našej školy by rozhodne vedomosti o nej nemali chýbať.

Celkovo sa do prieskumu vyplnením dotazníka dobrovoľne zapojilo 111 študentov. Nároky na opýtaných neboli vôbec vysoké. Dúfali sme, že znalosti o Pamätníku SNP, stojacom na Vojenskom cintoríne na Bôriku, má aspoň 30% opýtaných. Poznanie pôvodného umiestnenia pamätníka sme očakávali aspoň od 20% respondentov a meno autora pamätníka by podľa nás mala uviesť aspoň štvrtina opýtaných, keďže pán Ladislav Berák vytvoril v

²⁴ Tamtiež.

²⁵ Rozhovor s L. Berákom, súkromný archív A. Virdzeková.

²⁶ Pozri príloha, obr. č. 11.

Žiline nejednu známu sochu. Správna odpoveď na poslednú otázku sa nám naopak zdala ako samozrejmosť. Predpoklady presahovali 90% správnych popisov Slovenského národného povstania.

Z prvej otázky vyplynulo, že žiaci našej školy sú si vedomí výskytu nejakého druhu pamätníka venovaného SNP v ich bezprostrednom okolí. Prekvapilo nás však, keď sme si uvedomili, že študenti nevedia čítať s porozumením a ovplyvnení nepozornosťou prehliadli podstatný detail, odkazujúci na podmienku reliéfného stvárnenia v našej otázke, ktorá znela: „*Viete, že sa v Žiline nachádza veľký pamätník (reliéf) venovaný SNP?*” Za daných okolností 67,2% respondentov uviedlo odpoveď “áno” na prvú otázku, zatiaľčo 32,8% respondentov označilo odpoveď “nie”.²⁷

V odpovediach na druhú otázku: „*Viete, kde sa daný pamätník nachádza? Ak áno, kde?*” sa odzrkadlila interpretačná chyba predošlej otázky, nakoľko iba nepatrných 14,9% respondentov dokázalo správne určiť aktuálne umiestnenie pamätníka.

Značne menšie percento (9%) v odpovedi na tretiu otázku: „*Viete, aké bolo pôvodné umiestnenie pamätníka?*” uviedlo, že správnu odpoveď pozná. Zodpovedaním nasledujúcej otázky: „*Ak pôvodné umiestnenie poznáte, kde sa v minulosti pamätník nachádzal?*” rovnaká časť respondentov ukázala, že sa naozaj vyzná a oprávnene to tak tvrdili v predošlej odpovedi.²⁸

Najmenšia vzorka opýtaných (7,5%) tvrdila, že pozná autora pamätníka, no v nadväzujúcej otázke „*Kto pamätník vytvoril?*” správne meno autora uviedlo len 5,9% respondentov.²⁹ Na záver mala skúmaná vzorka osôb stručne popísať Slovenské národné povstanie. Túto úlohu bez ťažkostí zvládlo 68,7% respondentov, pričom zvyšných 31,3% uviedlo nesprávnu odpoveď, skopírovalo obsah z internetu a dokonca sa našiel aj jedinec, ktorý si pomýlil Slovenské národné povstanie s križiackymi výpravami.

Výsledky dotazníka nám skutočne otvorili oči. Ukázalo sa, že iba polovica z predpokladaných 30% respondentov vie, že sa Pamätník SNP v reliéfnom stvárnení v súčasnosti nachádza na Vojenskom cintoríne na Bôriku (pričom v Žiline je jedinou pamiatkou, spĺňajúcou všetky kritériá vyplývajúce z otázky na umiestnenie Pamätníka SNP v reliéfnej podobe). Vzhľadom na predpoklady o vedomostiach študentov v nasledujúcej otázke sme respondentov opäť precenili, keďže menej ako 45% z predpovedaného počtu dokázalo uviesť balustrádu na dnešnom Hlinkovom námestí ako pôvodné umiestnenie reliéfu.

²⁷ Pozri príloha, obr. č. 12.

²⁸ Pozri príloha, obr. č. 13.

²⁹ Pozri príloha, obr. č. 14 a č. 15.

Trojštvrtinová odchýlka sa objavila pri zrejme vysokom percente predpokladaných správnych uvedení mena autora pamätníka, p. Ladislava Beráka. Neradostné zistenie na nás čakalo pri finálnej otázke, keď vzniklo štvrtinové prevýšenie počtu predpokladaných respondentov poznajúcich SNP nad reálnym počtom opýtaných, schopných významný míľnik našej histórie definovať. Myslíme si, že mladí ľudia sú dosť nevšímaví k svojmu okoliu a k pamätníkom a tabuliam, ktoré sú umiestnené v našom meste.

4 Záver

V našej práci sme chceli poukázať na dôležitosť pamiatok, pripomínajúcich prelomové udalosti našej nedávnej histórie. Snažili sme sa priblížiť význam Slovenského národného povstania ako záruku našej dnešnej neodňateľnej slobody. Myslíme si, že život v nevedomosti o týchto mimoriadne dôležitých činoch našich predkov je znehodnotenie ich oddanosti a vlastenectva. Preto by sme si mali tieto udalosti pravidelne pripomínať a odovzdávať ich posolstvá dnešným mladým generáciám.

Jedným zo spôsobov zachovania spomienok a kúskov živej histórie je aj stavba pamätníkov. A práve na jeden z nich sme sa zamerali v našej práci - Pamätník SNP na Vojenskom cintoríne na Bôriku. Sme presvedčené, že aj táto práca bude jedným z prostriedkov popularizácie spomínaného pamätníka ako aj šíriteľom osvetu všade prítomných spomienkových výtvorov. Chceli sme podčiarknuť neoceniteľnú hodnotu týchto diel a rovnako kladieme dôraz na dôležitosť snahy zabrániť skutkom, ktorými sa pamiatky stávajú terčom výtržníckej rozkoše.

Najväčšou časťou práce sa čitateľovi snažíme priblížiť pamätník ako objekt s určitou historickou, národnou, kultúrnou i morálnou hodnotou. Či je jeho potenciál naplno využitý, sme zisťovali prostredníctvom dotazníka, ktorého výsledky nenaplnili nami stanovené očakávania. Prekvapila nás nevedomosť mladšej generácie, čo naštartovalo naše snahy zvýšiť povedomie o význame SNP a existencii pamätníka, pripomínajúceho túto udalosť. Plánujeme vytvoriť rozmernú infografiku, ktorá by svojím zaujímavým dizajnom mohla pritiahnuť pozornosť žiakov našej školy a v budúcnosti tak zabezpečovať neformálne vzdelávanie v rôznych oblastiach našich dejín.

Súčasťou práce sú aj prílohy, ktoré k podrobným opisom z textu priradujú reálne pohľady či už z minulosti, alebo súčasnosti. Obzvlášť nezameniteľný uhol pohľadu čitateľ získava vďaka spomienkam, skúsenostiam a zážitkom pamätníkov. Prácu sme obohatili aj o názory autora na základe rozhovoru, ktorý bol zaznamenaný študentmi našej školy, pretože pán Berák už nežije. Ceníme si ochotu pani Berákovvej, ktorá nám poskytla osobný rozhovor a priblížila nielen spomínaný reliéf, ale aj celkovú tvorbu svojho manžela.

Pri vyhľadávaní informácií a zdrojov k tvorbe našej práce nám veľmi pomohla krajská knižnica spolu so Štátnym archívom v Žiline, odkiaľ sme získali nejednu knihu plnú zaujímavých faktov a vedomostí, ktoré sme využili pri tvorbe práce. Rovnako ku kvalite výsledného diela prispela ochota p. Andiky Berákovvej a Alice Virdzekovej poskytnúť pramene odkazujúce na objekt skúmania.

Vytváranie tejto práce nám prinieslo veľa nových skúseností a znalostí, o ktoré sa v budúcnosti budeme mať možnosť oprieť. Dozvukmi bádateľského procesu sú nielen nové informácie o tvorcovi viacerých významných sôch v našom okolí, ale aj o oslobodení Žiliny a udalostiach úzko spätých s nedávnou históriu slovenského národa.

Naším zámerom bolo zvýšiť povedomie o SNP a pamätníku, pripomínajúceho práve túto udalosť. Chceli sme, aby hlavne študenti vedeli viac o kúsku histórie, ktorý sa nachádza neďaleko od nich a myslíme si, že sa nám k zadefinovanej méte na začiatku našej práce týmto dielom podarilo priblížiť.

Zoznam bibliografických odkazov

HALAJ, Dušan et al. *Žilina - dejiny a prítomnosť*. Martin: Osveta, 1975. 296 s.

Kronika mesta Žilina, 1989.

LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenska V*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012. 367 s. ISBN:978-80-8119-055-1.

RYŠAVÝ, V. *Žilina a slovenské národné povstanie*. New York: Universum Sokol Publications, 1981. 175 s.

ŠTANSKÝ, Peter et al. *Parky a sady v Žiline*. Žilina: Georg, 2021. 360 s. ISBN: 978-80-8154-316-6.

Súkromný archív Alice Virdzekovej

Súkromný archív Dušana Halaja

Štátny archív v Žiline, týždenník Ciel', rok 1979.

Kronika mesta Žilina, rok 1991. [online]. [cit. 25.3.2022], s. 35. Dostupné na:
http://www.zilina.sk.mam.speedweb.sk/userfiles/2015/co_sa_v_ziline_urobilo/Kronika_mesta_Zilina/Kronika_mesta_Zilina_1991.pdf

Prílohy

Zoznam príloh

- Obr. č. 1: Pamätník SNP na Vojenskom cintoríne na Bôriku (Zdroj: foto autorka)
- Obr. č. 2: Detail na reliéf pamätníka SNP od akademického sochára L. Beráka (Zdroj: foto autorka)
- Obr. č. 3: Balustráda pod Farským kostolom spolu s reliéfom (Zdroj: súkromný archív Peter Štanský)
- Obr. č. 4: Detail na podpis autora pamätníka „L. Berák 1979” (Zdroj: foto autorka)
- Obr. č. 5: Autor pamätníka, akademický sochár Ladislav Berák
(Zdroj: súkromný archív Alica Virdzeková)
- Obr. č. 6: Pôvodné umiestnenie reliéfu - balustráda pod Farským kostolom
(Zdroj: Krušínský, G., Pfliegel, M. Premeny Žiliny)
- Obr. č. 7: Prázdna balustráda na Námestí SNP v roku 1948 pred umiestnením reliéfu
(Zdroj: súkromný archív J. Nedorost)
- Obr. č. 8: Pôvodné umiestnenie reliéfu teraz (Zdroj: foto autorka)
- Obr. č.9: Lokalizácia pamätníka v mestskej časti Žilina – Bôrik
(Zdroj:http://maps.google.com/maps?f=d&source=s_d&saddr=49.207112,18.751345&daddr=&hl=sk&geocode=&mra=mi&mrsp=0&sz=15&sll=49.206131,18.752418&spn=0.016879,0.033131&ie=UTF8&t=h&z=15)
- Obr. č. 10: Pani Andika Beráková s novým dielom (Zdroj: foto autorka)
- Obr. č. 11: Dotazník pre študentov (Zdroj: autorka)
- Obr. č. 12 : Výsledky prvej otázky dotazníka pre študentov (Zdroj: autorka)
- Obr. č. 13: Výsledky tretej otázky dotazníka pre študentov (Zdroj: autorka)
- Obr. č. 14: Výsledok piatej otázky dotazníka pre študentov (Zdroj: autorka)
- Obr. č. 15: Výsledok šiestej otázky dotazníka pre študentov (Zdroj: autorka)

Obr. č. 1: Pamätník SNP na Vojenskom cintoríne na Bôriku

Obr. č. 2: Detail na reliéf pamätníka SNP od akademického sochára L. Beráka

Obr. č. 3: Balustráda pod Farským kostolom spolu s reliéfom

Obr. č. 4: Detail na podpis autora pamätníka „L. Berák 1979”

Obr. č. 5: Autor pamätníka, akademický sochár L. Berák

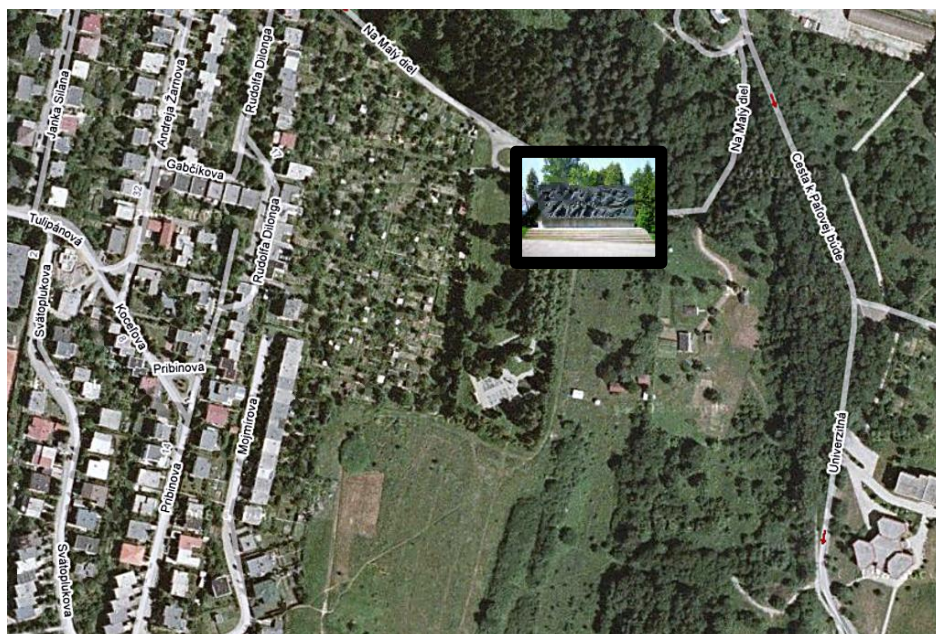
Obr. č. 6: Pôvodné umiestnenie reliéfu

Obr. č. 7: Prázdna balustráda na Námestí SNP v roku 1948,
pred umiestnením reliéfu

Obr. č. 8: Pôvodné umiestnenie reliéfu teraz

Obr. č.9: Lokalizácia pamätníka v mestskej časti Žilina – Bôrik

Obr. č. 10: pani Andika Beráková
s novým dielom

Viete, že sa v Žiline nachádza veľký pamätník (reliéf) venovaný SNP? *

☐ áno

☐ nie

☐ Jiná...

Viete kde sa nachádza? Ak áno, kde? *

Text stručné odpovedi

Viete, aké bolo jeho pôvodné umiestnenie? *

☐ áno

☐ nie

Ak áno, kde bol umiestnený?

Text stručné odpovedi

Viete, kto vytvoril tento reliéf? *

☐ áno

☐ nie

Ak áno, kto?

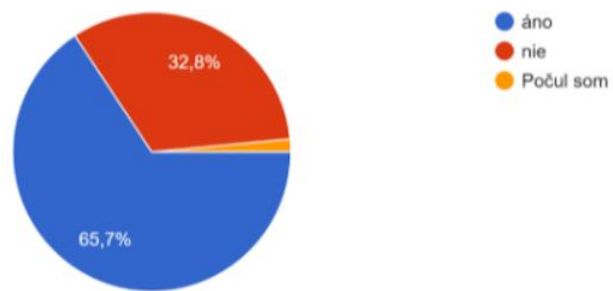
Text stručné odpovedi

Stručne popíšte Slovenské národné povstanie *

Text dlhouhé odpovedi

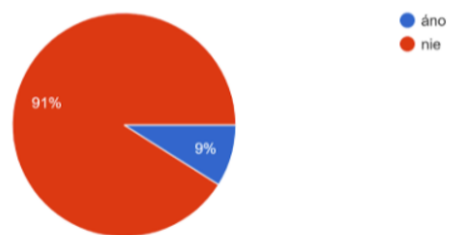
Obr. č. 15: Dotazník pre študentov

Viete, že sa v Žiline nachádza veľký pamätník (reliéf) venovaný SNP?

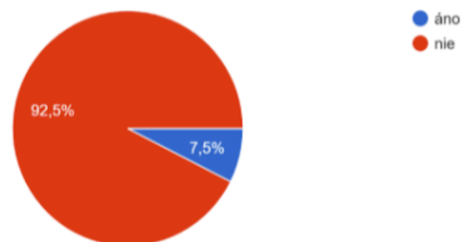
Obr. č. 11 : Prvá otázka dotazníka pre študentov

Viete, aké bolo jeho pôvodné umiestnenie?

Obr. č. 12: Výsledky tretej otázky dotazníka pre študentov

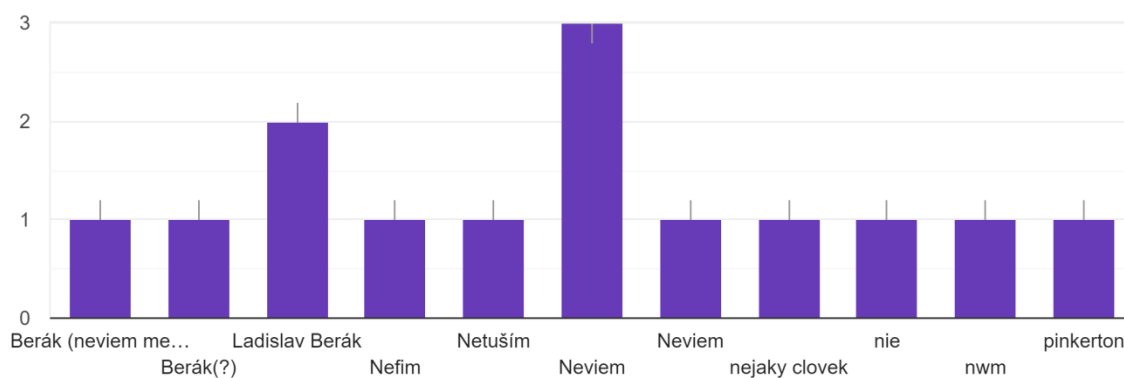
Viete, kto vytvoril tento reliéf?

Obr. č. 13: Výsledok piatej otázky dotazníka pre študentov

Ak áno, kto?

14 odpovedí

Obr. č. 14: Výsledok šiestej otázky dotazníka pre študentov